

‘De druk op gezinnen is enorm toegenomen’

WOUTER VAN DRIESSE

Twee mannen, voorovergebogen, wroetend in de grond. De hemel is grijs. De knotwilgen zijn kaal. Het lijkt een boerentafereel zoals er lang in veel Vlaamse huiskamers hingen. Het is een foto van mijn overgrootvader en mijn grootvader eind jaren dertig. Het is crisis. Er heerst schaarste. Er hangt oorlog in de lucht. Een serre, een graanzolder en een aardappelkelder moeten de honger buiten houden.

Met paard en kar bouwt mijn grootvader na de bevrijding een beter leven op. Dagen van twee uur 's ochtends tot acht uur 's avonds. Hij ziet hobbelpwegen auto-snelwegen worden, de wereld een dorp. Hij ziet generatie na generatie opgestuwd worden in de vaart der volkeren. Hij ziet een brede, stabiele middenklasse ontstaan. Waar vroeger de aardappelkelder lag - voor het huis van zijn vader - staat nu een tuintrapoline.

We komen van ver, geraken we nog verder? Veel Vlamingen denken van niet. Ze zien nog weinig marge voor vooruitgang voor de volgende generaties. Toch als het over welvaart, werk, wonen en sociale bescherming gaat. Dat bleek afgelopen week uit deze reeks. Het is geen typisch Vlaams verschijnsel. Volgens de Future of Europe-enquête van de Europese Commissie verwacht 56 procent van de Europeanen dat het leven voor hun kinderen moeilijker zal worden. In veel van de meeste welvarende landen - Frankrijk, Duitsland, Luxemburg - is het pessimisme het grootst.

Is het angst om te verliezen? Of is het onzekerheid? Oud-politicus Frank Vandenbroucke hint in een recente paper op dat laatste. Als voorzitter van de pensioencommissie keek hij een van onze grootste onzekerheden diep in de ogen: de betaalbaarheid van onze welvaartsstaat. Hij vat het Europese onbehagen in drie vragen samen: ‘Waar gaat het met ons naartoe? Hebben we dat zelf nog wel in handen? Zijn we nog meester van ons lot?’

We leken het te zijn, de voorbije decennia. De welvaartsexplosie na de oorlog leidde tot groot optimisme. Immer vooruit. Collectief, maar ook individueel. Flink studeren, hard werken en zo recht mogelijk naar huis nadien - in ruil voor een comfortabel middenklasseleven. Noem het: het contract van de Hardwerkende Vlaming. Inclusief bonus: een beter leven dan de voorgaande generaties.

‘De schwung omhoog’, noemt de socioloog Mark Elchardus (VUB) het. ‘Die opwaartse beweging zat na de Tweede Wereldoorlog heel sterk in de geesten: ‘Kijk eens hoe we met z'n allen vooruitgaan.’ Dat idee kreeg in de jaren zeventig een knauw, vanwege de oliecrisis. Maar bij veel mensen is het blijven voortleven. De ongerustheid nu, die heeft natuurlijk te maken met de verhalen die verteld wor-

den: verschuiving van het economische zwaartepunt in de wereld, jobs die verloren gaan door globalisering en automatisering... Dat creëert een zekere avondlandstemming.’

Die avondlandstemming hebben we vooral als het over de maatschappij gaat, zegt Elchardus. ‘Over hun persoonlijke toekomst zijn mensen vaak veel optimistischer.’ Onlangs peilde hij er nog naar bij jongvolwassenen, in samenwerking met de stichting P&V. Verwachten 25- tot 34-jarigen dat ze het op hun veertigste even goed of beter zullen hebben dan hun ouders op die leeftijd? Een grote meerderheid op veel vlakken wel, zo bleek. Zowel in wooncomfort, vrije tijd, gezondheid en reizen als in algemene levensstandaard. Minder als het over werkzekerheid gaat.

Blijft het middenklasse-ideaal van vooruitgaan door hard werken overeind? En wat met die middenklasse zelf? Ook daarover doen allerlei onheilstijdingen de ronde. In veel ontwikkelde landen ging de voorbije drie decennia een zeer groot deel van de inkomensgroei naar de rijksten. Dat bleek dit voorjaar nog uit een rapport van de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO). Verdwijnt de middenklasse? Groeien de aanstormende generaties op in een Vlaanderen met alleen nog maar haves en havenots, en een akelig diepe welvaartskloof daar tussenin?

Hoogleraar Ivo Marx (Universiteit Antwerpen) kent het doembeeld, maar hij deelt het niet. Zijn grote specialiteit is ongelijkheid. ‘In de Verenigde Staten is de *squeezed middle* een reële issue’, zegt hij. ‘Daar stagneren de mediane lonen al een hele tijd, terwijl het leven fors duurder wordt. Maar hier is de situatie toch heel anders. Wij hebben een vrij stabiele graad van inkomensongelijkheid. Vanwege de collectieve loonzetting, de indexering, enzovoort - al die dingen die ze elders vaak een beetje raar vinden. Dat is de keuze die we als maatschappij hebben gemaakt.’

Bizarre stabiliteit

Geen uitholling van het midden, dus. Maar wat met de angst dat er krachten aan het werk zijn die de erosie van de middenklasse onvermijdelijk maken? ‘Twintig jaar onderzoek heeft me daarin een beetje gelouterd’, zegt Marx. Hij heeft het over de ‘bizarre stabiliteit’ in de cijfers. ‘Het is soms onvoorstelbaar hoe weinig daarin beweegt. Ik stop vaak meer tijd in het verklaren waarom iets níét verandert dan het omgekeerde.’

‘Als je bedenkt wat de voorbije decennia allemaal gebeurd is: de hele transitie van een industriële naar een post-industriële economie, de emancipatie van de vrouw, de opkomst van het tweeverdie-

Over hun persoonlijke toekomst zijn mensen vaak veel optimistischer dan over de maatschappij.

MARK ELCHARDUS,
SOCIOLOOG

50

‘Een kind met een laaggeschoolde vader heeft nog altijd zowat de helft minder kans op een hoger diploma’, zegt socioloog Bart Van De Putte.

Zullen onze kinderen het met minder moeten stellen? Een op de drie Vlamingen vreest van wel. Is dat terecht? De reeks 'De Ongerusten' kijkt vooruit in de achteruitkijkspiegel. We komen van ver, geraken we nog verder? **Slot: In welke wereld komen onze kinderen terecht?**

nersmodel, de globalisering, de automatisering,... Dan zou je verwachten dat ook hier de kloof groter wordt. Maar dan kijk je naar de GINI-coëfficiënt, die de ongelijkheid meet. En dan zie je stabiliteit.

Is de ongerustheid over achteruitgang voor de aanstormende generaties dan ongegrond? 'We moeten goed voor ogen houden met wie we vergelijken', zegt Marx. 'Nemen we de babyboomers als default? Die generatie groeide op in een uitzonderlijke periode. De snelle, atypisch hoge economische groei na de oorlog. De uitbouw van de welvaartsstaat. Ze konden daar als eersten de vruchten van plukken. Gaat die snelle vooruitgang door tot het einde der tijden? Of is het naïef om dat te geloven? Dat zal moeten blijken.'

Mensen met een hoge levensstandaard beginnen waarden belangrijker te vinden.

BART VAN DE PUTTE,
SOCIOLOOG

De middenklasse lijkt hier-voorlopig - niet in de tang te zitten. Zo ziet ook socioloog Mark Elchardus het. Maar ook hij merkt dat de angst voor achteruitgang groot is. 'Op lezingen krijg ik vaak de opmerking: 'Vroeger konden mensen met één inkomen een huis kopen en een gezin onderhouden. Nu zijn daar twee inkomens voor nodig. We zijn er dus toch op achteruitgegaan?' In zekere zin is dat waar. Maar we zijn ook veel rijkelijker gaan leven, natuurlijk. Voor de levensstandaard van 1925 - geen warm water, geen centrale verwarming, één keer vlees per week - zou één inkomen nog altijd volstaan.'

'We hebben het veel beter dan toen. Maar daarvoor moeten we wel veel meer in de economie investeren, natuurlijk. Soms hoor je: 'Vroeger werkten mensen meer.' Ook dat klopt, in zekere zin. In de jaren vijftig werkten mensen niet zelden 50 of 55 uur per week. Nu is dat

- in theorie - 38 uur. Dat lijkt een daling. Maar in de jaren vijftig had een gezin doorgaans één kostverdiener. Nu zijn dat er twee. Per 'unit' wordt nu dus 75 uur in de economie geïnvesteerd. Dat is een veel zwaardere belasting. En eigenlijk is er bijna geen andere keuze, vandaag.'

'De druk op de gezinnen is enorm toegenomen. Ook bij hoogopgeleide tweeverdieners. Materieel leiden die een comfortabel leven, maar vaak zitten ze in zeer absorberende jobs. Sommigen mogen hun werktijd vrij inplannen - maar dan wel 60 uur per week, soms meer. Als daar dan twee kinderen bij komen, tja, dan zie je toch problemen ontstaan. Stress. En dikwijls ook: te weinig tijd voor de kinderen. Dan zie je dat sommigen - ondanks hun geprivilegieerde achtergrond - toch mislopen. Ik vind dat een enorme uitdaging, voor de volgende generaties. Moeten we niet nadenken over hoe we gaan sleutelen aan onze levenslopen?'

Zit daarin nog vooruitgang voor onze kinderen? In het immateriële? Het klinkt soft, het hoeft dat niet te zijn. En het is sowieso eigen aan rijke samenlevingen, zegt professor sociologie Bart Van De Putte (Universiteit Gent). 'De shift naar het postmaterialisme', noemt hij het. 'Mensen met een hoge levensstandaard beginnen waarden belangrijker te vinden. Dat is uitgebreid bestudeerd. Dat spoort heel mooi met een verhoging van het bruto binnenlands product, gemiddeld opleidingsniveau, verschuiving van industrie naar dienstensector. Precies de evolutie die we hier sinds de Tweede Wereldoorlog doormaakten.'

Welke dromen hebben post-materialisten voor hun kinderen? 'In de eerste plaats: dat ze gelukkig worden', zegt Van

De Putte. 'Voor kinderen van de vorige generaties lag de focus veel meer op oldskool sociale promotie maken. Een groot deel van hun ouders kreeg zelf de kans niet om te studeren. Zij gaven dus de boodschap: 'Zorg dat je een diploma haalt.' Ouders van nu kijken veel meer naar: 'In welke school voelt mijn kind zich goed, en kan het zichzelf zijn?' Het onderwijs dat kinderen nu krijgen, is vaak ook veel beter. Ook dat is vooruitgang, natuurlijk.'

Is er nog marge voor sociale promotie? 'Het zou kunnen dat de periode van grote vooruitgang, van grote opwaartse mobiliteit, voorbij is', zegt Van De Putte. 'In de tweede helft van de 20ste eeuw kregen veel mensen een betere positie. Er vormde zich een rijpe, brede middenklasse. Nu zitten we in een periode waarin dat zou kunnen stabiliseren. Het hoger onderwijs, bijvoorbeeld, is gedemocratiseerd, maar een kind met een laaggeschoolde vader heeft nog altijd 45 à 50 procentpunten minder kans op een hoger diploma. En dat opleidingsniveau vertaalt zich dan weer in levensverwachting - zeker gezonde levensverwachting. Daar blijven we immense verschillen zien.'

Huwelijksmarkt

'Mensen trouwen ook heel vaak binnen hun eigen opleidingsniveau. Dat bestendigt een en ander nog een keer. En dat maakt het voor de kinderen dan weer moeilijker nog te 'stijgen' in vergelijking met hun ouders. In het eerste college van het academiejaar zeg ik altijd: 'Wat is de universiteit? Een huwelijksmarkt. Kijk om u heen. Hier gebeurt het.' Homogamie noemen we dat. Dat is zo oud als de straat. En dat geldt niet alleen voor het huwelijk. Overal zoeken levensstijlen elkaar op.' Het is dus niet omdat het met de sociale ongelijkheid nogal meevalt in ons land, dat iedereen van sociale mobiliteit mag dromen - of blijven dromen.'

Is dat houdbaar - een maatschappij waar het moeilijker dreigt te worden om sociaal te klimmen? 'Ik denk dat we voor een grote transitie staan, de komende tien à twintig jaar', zegt Van De Putte. 'De druk is groot, op heel veel vlakken tegelijk: globalisering, automatisering, vergrijzing... Dat zorgt ervoor dat het moeilijker wordt om onze welvaartsstaat te blijven stutten, zeker vanuit het perspectief van de minder gegoeden. Zijn nationale welvaartsstaten wel aangepast aan het gegeven 'wereldmarkt'? Kunnen we ze future proof maken? Dat zijn grote vragen. Maar op de meeste hebben we nog niet het begin van een antwoord.'

Socialezekerheidsexpert Jacques Boulet zoekt al een kwarteeuw het antwoord op een van die vragen. Hij werkt als expert vergrijzing bij AXA en maakte deel uit van de pensioencommissie. 'Onze maatschappij gaat niet gewoon veranderen', voorspelt hij. 'Ze gaat transformeren.' Hij plakt er een paar cijfers op. 'Tegen 2060 zal het aantal 65-plussers

verdubbeld zijn in de wereld, zal het aantal 85-plussers verviervoudigd zijn, en zal het aantal 100-plussers vertienvoudigd zijn.'

De vergrijzing is geen lokaal probleem, zegt Boulet. 'Ze zal wereldwijd gevolgen hebben voor de werkenden. Vandaag is Europa, op wereldschaal, goed voor 12 procent van de actieve bevolking. In 2060 zal dat nog maar 6 procent zijn. Dat betekent dus dat ook onze positie op het geopolitieke en -economische schaaqbord verandert. De OESO heeft berekend dat de begrotingskosten van de vergrijzing negen keer groter zullen zijn dan die van de financiële crisis die we net meemaakten.'

Dat is het grote plaatje voor de kinderen van morgen en overmorgen, maar ook het kleine zal fundamenteel veranderen, zegt Boulet. 'We gaan naar een maatschappij waarin we veel langer gaan leven, en in goede gezondheid. Het zal niet meer mogelijk zijn om een carrière te beginnen op 25 en te stoppen op 65, om dan verder te leven tot 85-90.'

'We gaan dus langer verder doen, maar hoe? We zullen het werk moeten heruitvinden. Niet alleen de werkdruk, maar ook hoeveel tijd we erin investeren. Er zullen ook veel meer generaties samenwerken op één werkplek. Bedrijven zullen zich daaraan moeten aanpassen. Zo gaat er veel veranderen. Mensen zullen ook veel voorzichtiger worden bij het doorgeven van hun erfenis aan de volgende generaties.'

Verskillende levens

De vergrijzing is een immense uitdaging, zegt Boulet, maar ze heeft ook haar spannende kanten. 'We gaan ongelooflijke dingen meemaken. We gaan de kans krijgen om verschillende levens te leven in één leven. Om van beroep te veranderen, opnieuw te gaan studeren, ons te herlanceren. Het gaat allemaal veel mobieler worden, en dat lijkt me een evolutie ten goede.'

'Ik heb kinderen die zelf al kinderen hebben. Ik zeg hen vaak: 'Jullie zullen het geluk hebben om chaos te beleven.' Ik vind dat niet negatief. Chaos heeft iets fantastisch, het is de som van al het mogelijke. Dus zeg ik mijn kinderen en kleinkinderen: 'Jullie zullen niet dezelfde sociale zekerheid hebben. Jullie zullen niet meer in de tredmolens stappen van een vaste baan voor het leven, en dan pensioen. Dat is gedaan.' En gelukkig maar. Dat is zo vast allemaal. Dat is het leven niet.'

'Het leven, wat is dat? Biologisch gezien: ademen, eten, groeien, zich voortplanten en zich aanpassen. Als er geen aanpassing is, is er geen leven. Dan is er alleen maar langzaam doodgaan.'

'De Ongerusten' put uit verschillende bronnen en datareeksen. Voor elk cijfer de bron, de berekening en/of de methode vermelden, zou de artikels zwaar maken, bij momenten onleesbaar. Op de website vindt u digitale versies van de teksten met een notenapparaat voor de cijfers. www.tijd.be/dossier/ongerusten